

ERZURUM KONGRESİ VE YEREL KONGRELER

İÇİNDEKİLER

- Erzurum Kongresi ve Alınan Kararlar (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)
- Anadolu'daki Diğer Yerel Kongreler
 - Trakya Kongreleri
 - Batı Anadolu Kongreleri
 - Trabzon Kongreleri
- Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri
 - Ardahan Kongreleri
 - Oltu Şûrâ Hükûmeti ve Faaliyetleri

HEDEFLER

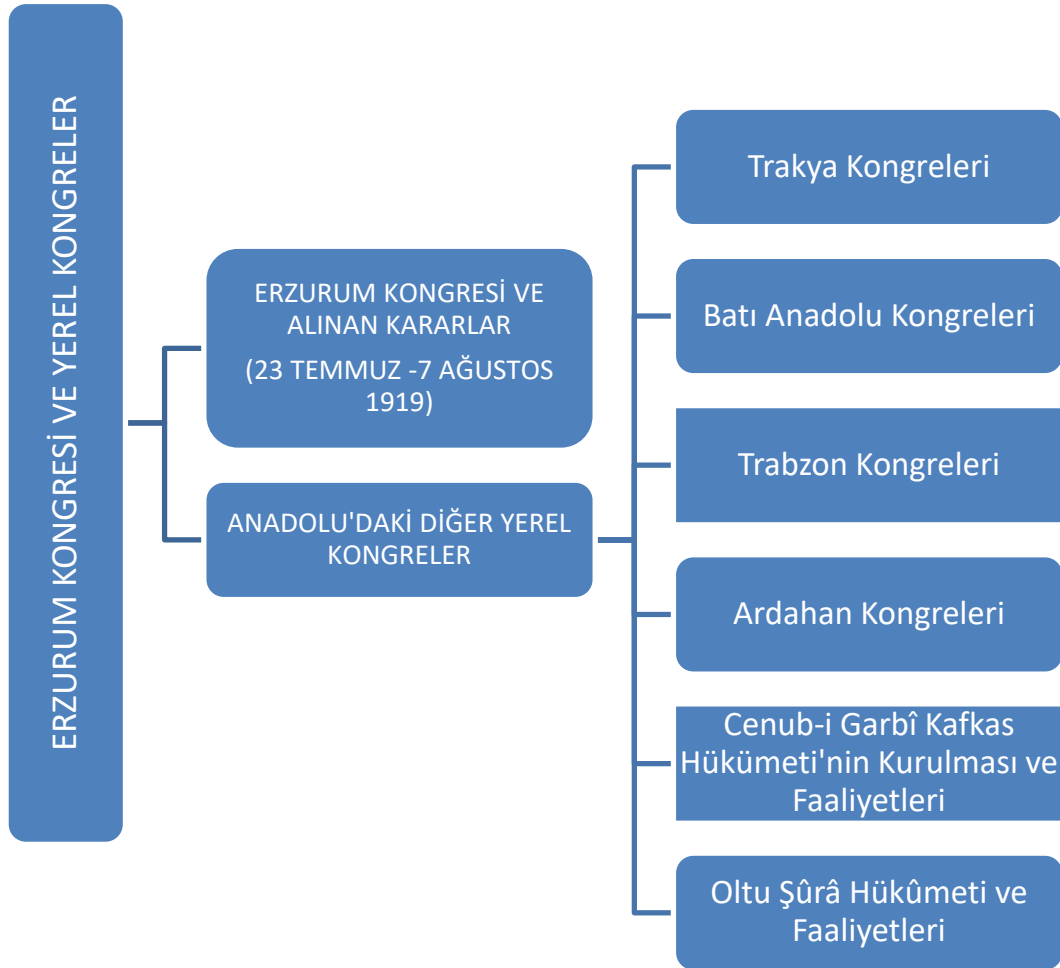
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Erzurum Kongresi sürecini, alınan kararları ve bu kararların önemini kavrayabilecek,
 - Anadolu'da toplanan yerel kongreleri, aldıkları kararları ve Millî Mücadele içindeki önemlerini öğrenebilecek,
 - Heyet-i Temsiliye'nin teşekkülü, Millî Mücadele içindeki yeri ve önemini anlayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

ÜNİTE
11

GİRİŞ

IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a yolculuğu 3 Temmuz 1919'da son bulmuştu. Heyetin yolculuğu devam ederken bütün ülkede Mondros Mütarekesi'ne duyulan öfke de büyümüştü. İşgallere karşı Anadolu insanı kendi bölgesinde örgütlenerek sağlam bir duruş ortaya koymaya başlamıştı.

Mütareke gereğince Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti'nin ve Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus Devleti'nin kurulacağı söylentilerine karşı bölge insanı da Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurarak örgütlü bir direniş sergilemişti. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin öncülüğünde Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi temsilcileri birlikte Erzurum'da bir kongre toplamayı planlamıştı. Kongre çalışmaları devam ederken 3 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişi ile çalışmalara büyük bir heyecan ve ivme katılmıştı. Erzurum halkı Mustafa Kemal ve heyetini büyük bir coşku ile karşılamış onu adeta doğal bir lider olarak bağrına basmıştı.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelirken Padişah'ın iradesiyle görevden alınmış, 8 Temmuz'da da kendisi çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ederek bir ferd-i millet olarak çalışmalara destek olmuştu. Bu kongrenin toplanmasını Kâzım Karabekir Paşa da desteklemiştir. Kendisi Mustafa Kemal Paşa'nın bu zor günlerinde İstanbul'un ve işgalci güçlerin bütün engel ve karşıt tavrına rağmen en büyük destekçisi olmuştur.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında kongre faaliyetleri yürütülmüş ve bütün ülkeyi ilgilendiren kararların çıkması sağlanmıştı. Ayrıca başta Sivas Kongresi olmak üzere atılacak benzer adımlara da zemin hazırlanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla iyice alevlen Milli Mücadele heyecanı, bölgesel ve yerel kongrelerin toplanmasıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. Erzurum Kongresi'nin toplanması ve alınan kararlar kadar bölgesel ve yerel kongrelerle işgaller karşısında daha düzenli ve örgütlü mücadele bu üniteye detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

ERZURUM KONGRESİ VE ALINAN KARARLAR (23 TEMMUZ-7 AĞUSTOS 1919)

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, 4 Aralık 1918'de İstanbul'da, eski valilerden *Harputlu Ahmed Nedim Bey* başkanlığında kurulmuştu. Bu cemiyetin amacı; Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilme isteklerine karşılık, bu toprakların Türk yurdu olduğunu fikrî, siyasî ve ilmî açıdan ispat etmek, gerekirse bu uğurda silahlı mücadeleye girişmek, Vilayat-ı Şarkiye'deki halkın dinî, millî ve siyasî hukukunu korumak, her türlü gelişme ve kalkınmasını sağlamak, Ermeni mezalim ve cinayetlerine engel olmaktır. Merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi, 10 Mart 1919'da açıldı. *Başkanlığını Raif (Dinç) Efendi'nin, sekreterliğini ise Cevat (Dursunoğlu) Bey'in yaptığı bu şubenin 19*

kişilik yönetim kurulu vardı. Böylece İstiklal Savaşı'nın doğuda ilk teşkilatlanması başlamış oldu [1, 2].

Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, 29 Mayıs 1919'da bir toplantı yaparak, hedefe ulaşılabilmesi için, Trabzon'la birlikte doğu vilayetlerinin katılımıyla umumi bir kongre toplamaya karar verdi. Bu karar, ertesi gün *Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'*ne bir telgrafla bildirilerek, birlikte hareket etme zamanının geldiği; Doğu Anadolu'nun bütünlüğünü sağlamak için toplanacak kongreye Trabzon delegelerinin de katılmaları istendi. Bu telgraf Trabzon'a ulaştığı zaman, Trabzonlular da gelişen olaylar karşısında alınacak önlemleri görüşmek üzere, ilin her tarafından gelen delegelerle, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nde toplantı hâlindeydiler. Vakit geçirilmeden doğu illerinin toplantıya çağrılmasına; toplantının Erzurum'da yapılmasına; Trabzon'un bu toplantıya en geniş bir şekilde katılmasına; bütün ilçelerin en az birer delege göndermesine karar verildi. Bu karar aynı gün Erzurum'dan başka, Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz (Elazığ), Bitlis, Van ve Erzincan'a da bildirildi [3, 2, 4, 1].

Vilayat-ı Şarkîye
Müdafaa-i Hukuk-ı
Milliye Cemiyeti, 4
Aralık 1918'de
İstanbul'da, eski
valilerden *Harputlu
Ahmed Nedim Bey*
başkanlığında
kurulmuştu.

Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, ilk olarak bir vilayet kongresi topladı. Erzurum'a bağlı sancak ve kazalardan gelen 21 delegenin katılımıyla, 17 Haziran 1919'da toplanıp, beş günlük bir çalışmayla teşkilatlanmasını tamamladı. *"Heyet-i Faale"* adı verilen cemiyetin yöneticileri, Trabzon'daki cemiyetle anlaşarak, 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da Doğu Vilayetleri Kongresi'ni toplamaya karar verdi [1].

Erzurum'da bu çerçevede çalışmalar olurken, 19 Mayıs 1919'da IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelerek çalışmalarına başlamıştı. İlk günlerde ordunun misafiri olan Mustafa Kemal Paşa, bir hafta kadar sonra Vali Münir (Akkaya) Bey'in ayrılması ile boşalan eve yerleşmiş; hiç vakit kaybetmeden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ziyaret ederek çalışmaları hızlandırmıştı [5]. Kale Muhafızlığı binasında yaptığı gizli toplantıda, yakın arkadaşlarına memleketin içinde bulunduğu durum ve çıkış yolları hakkında bilgi vermişti. Mustafa Kemal Paşa, *Erzurum Kongresi'*ni toplama çalışmalarıyla uğraşırken İstanbul Hükûmeti kendisini ısrarla İstanbul'a çağırıyordu. Bütün ısrarlarına rağmen, bu konuda başarılı olamayan İstanbul Hükûmeti, 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın III. Ordu Müfettişliği'nden azledildiğini açıkladı. Mustafa Kemal Paşa ise 9 Temmuz'da yayımladığı bir beyanname ile sadece görevinden değil, aynı zamanda çok sevdiği askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bütün yurda duyurdu. Ayrıca bu durum bir yazı ile Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanlığı'na da bildirdi [6, 37, 38].

10 Temmuz ve 23
Temmuz tarihleri rumi
ve miladi takvimlere
göre Osmanlı
Devleti'nde
Meşrutiyet'in ilanı
tarihleridir.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesi üzerine, 9 Temmuz'da bir toplantı yapan Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İdare Heyeti, Heyet-i Faale Kurulu Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'yı, ikinci başkanlığına ise Rauf (Orbay) Bey'i getirdi ve bu durumu bir yazı ile kendilerine bildirdi. Aynı gün açılması

gereken Erzurum Kongresi'ne yeterli sayıda delege gelemediği için, kongrenin açılması, Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan **23 Temmuz'a (Rumî 10 Temmuz)** ertelendi. 23 Temmuz 1919'da Kongre Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ilk toplantısını yaptı [1, 2, 7, 38].

Kongrenin açılmasından önce halledilmesi gereken çok önemli bir mesele vardı. O da, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye katılmalarının mümkün olup olmadığı meselesiydi. Özellikle Trabzon delegeleri arasında, delege seçilmemiş olanların kongreye katılamayacağı hususunda söylentiler başlamıştı. *Herhangi bir itirazı önlemek için Erzurum'un merkez delegelerinden Kazım (Yurdalan) Bey ve Cevat (Dursunoğlu) Bey istifa ederek, yerlerini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e bıraktılar. Daha sonra Kâzım Bey, delege seçim sonuçları henüz bildirilmemiş olan Tortum'dan, Cevat Bey ise ayrılan bir delegenin yerine Pasinler'den delege oldular* [8, 7, 37].

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü yapılan dualarla saat 11.00'da açıldı. Kongre çalışmalarına o günkü ulaşım ve güvenlik sebebiyle toplam 63 delege katılmıştır. Kongre'nin açılış konuşmasını Erzurumlu Hoca Raif Efendi yaptı, sonra da başkanlık seçimine geçildi. Yapılan gizli oylamada Mustafa Kemal Paşa, oy çokluğu ile kongre başkanı seçildi [9, 2, 4].

Erzurum Kongresi'nin toplanması ve çalışmaları karşısında İstanbul Hükûmeti'nin takındığı tavra gelince; İstanbul Hükûmeti Erzurum'da bir kongre toplanacağını daha önceden haber almış ve büyük bir telaşa kapılmıştı. Sadrazamlık, Dâhiliye ve Harbiye nezaretleri, kongreyi önlemek, millî hareketi desteksiz bırakmak ve orduyu millî harekete karıştırmamak için elinden gelen her şeyi yapıyordu [10, 3].

İstanbul Hükûmeti, 23 Temmuz'da yayımladığı bir bildiride, kongrenin Kanûn-ı Esâsiye'ye aykırı olduğunu, katılanların asi kabul edileceğini ve yapılacak olan kongrenin bir an önce önlenmesi gerektiğini belirtmişti. Hükûmetin bu ilanı Erzurum'da büyük bir üzüntü yarattı. Çünkü tamamen vatanın ve milletin bütünlüğü için Erzurum'da toplanan delegeler, kendilerine atfedilen "**asilik**" yakıştırmalarını kabul edemezlerdi. Zaten kongrenin açılışında Padişah'a gönderilen bir telgrafla, delegelerin Padişah'a bağlılıkları vurgulanmıştı [10, 3, 4, 38].

Bütün çabalarına rağmen kongrenin toplanmasını engelleyemeyen İstanbul Hükûmeti, 30 Temmuz günü son bir çareye başvurdu. Millî Mücadele'yi ayaklanma olarak niteleyen Hükûmet, bu ayaklanmanın elebaşısı saydığı Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in bir an önce tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi için 30 Temmuz 1919'da bir emir çıkardı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa ise aynı tarihte Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta, verilen emir doğrultusunda Paşa'nın yardımını istiyordu [4, 13]. *Kâzım Karabekir Paşa, bir gün sonra verdiği cevapta; söz konusu iki şahsın hâl ve hareketlerinde vatanın ve milletin menfaatlerine aykırı bir durum bulunmadığını ve bu kişilerin tutuklanmasının halk arasında hoşnutsuzluk yaratabileceğini ifade etti* [3].

Heyet-i Temsiliye için Mustafa Kemal Paşa Erzurum, Rauf Bey de Sivas vilayeti adına namzet gösterildiler.

Erzurum Kongresi sona ermek üzereydi. Gündemdeki maddelerin görüşülmesi bitmiş ve yeni kurulan “*Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*”nin tüzüğü kabul edilmişti. Bu çalışmaların sonucunda, kongreyi temsil etmek üzere bir Heyet-i Temsiliye oluşturulması kararlaştırıldı ve Mustafa Kemal Paşa Erzurum, Rauf Bey de Sivas vilayeti adına namzet gösterildiler. Rauf Bey, Kongreye Erzurum delegesi olarak katılmasına rağmen, *Heyet-i Temsiliye*’ye Sivas temsilcisi olarak seçilmişti.

Yapılan seçimler sonucunda oluşan Heyet-i Temsiliye şu kişilerden oluşmaktaydı [11, 38]:

1-Mustafa Kemal Paşa,	Sabık III. Ordu Müfettişi askerlikten müstafi
2-Rauf Bey,	Sabık Bahriye Nazırı
3-Raif Efendi,	Sabık Erzurum Mebusu
4-İzzet Bey,	Sabık Trabzon Mebusu
5-Servet Bey,	Sabık Trabzon Mebusu
6-Şeyh Fevzi Efendi,	Erzincan’da Nakşi Şeyhi
7-Bekir Sami Bey,	Sabık Beyrut Valisi
8-Sadullah Efendi,	Sabık Bitlis Mebusu
9-Hacı Musa Bey,	Mutki Aşiret Reisi

Mustafa Kemal Paşa, bütün itiraz ve tereddütlere rağmen, Heyet-i Temsiliye Başkanı seçilmiştir. 9 kişilik bu heyete Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi adına karar alma ve alınan kararları uygulama yetkisi verilmiştir.

7 Ağustos 1919’da, Trabzon’un Şiran Delegesi Müftü Hasan Efendi’nin maksada uygun bir duasıyla çalışmalarını bitiren Erzurum Kongresi, aynı tarihte varılan sonuçları ve alınan kararları açıklayan bir beyanname yayımladı [4, 12]. *Kongrede alınan bu kararlar özetle şöyledir* [3, 6, 12]:

- Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, ayrılamaz.
- Ülkenin yabancı işgal ve müdahalelere maruz kalması ve Osmanlı Hükûmeti’nin dağılması hâlinde millet topyekûn direnecek ve kendi savunmasını yapacaktır. Ve bulundukları yerlerden göç etmeyecektir.
- Osmanlı Hükûmeti ülkenin savunması için üzerine düşeni yapamazsa geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet, millî kongre tarafından teşekkül ettirilecektir. Bu da olmazsa seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.
- Kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.
- Ülkede yaşayan Hristiyan ahaliye, siyasî egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak haklar ve ayrıcalıklar verilemez.
- Manda ve himaye kabul edilemez.
- Meclis-i Mebusan zaman kaybedilmeden toplanmalı ve Hükûmet’in çalışmaları milletçe takip edilmelidir.

Manda ve himaye kabul edilemez.

- Millî bağımsızlığa saygılı ve ülkenin işgali için herhangi bir amacı olmayan devletlerin teknik, sanayi ve ekonomik yardımı kabul edilebilir.

Erzurum Kongresi Beyannamesi, önce telgrafla bütün yurda ilan edildi. 10 Ağustos'ta ise *Türk Matbaası*'nda binlerce nüsha hâlinde bastırılarak, her tarafa gönderildi.

Erzurum Kongresi'nin Önemi ve Özellikleri:

- Toplanma şekli yerel olmasına rağmen aldığı kararlar bütün ülkeye şamildir ve millîdir.
- Millî egemenliğe dayalı yeni bir devletin kurulacağına işaretleri verilmiştir.
- Kongrede ilk defa millî sınırlardan bahsedilmiştir.
- Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı ve Doğu Anadolu ve Karadeniz'i temsil eden Heyet-i Temsiliye teşekkül ettirilmiştir.
- İlk defa azınlıklara ayrıcalık verilemeyeceği ifade edilmiştir.
- Ermeni ve Rum taleplerine karşı, yol haritası belirlenmiştir.
- İlk defa geçici bir hükûmetin kurulmasından bahsedilmiştir.
- Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri, "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.
- Sivas Kongresi ve Misak-ı Millî kararlarının altyapısı hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın sivil katıldığı ilk toplantıdır.

ANADOLU'DAKİ DİĞER YEREL KONGRELER

Trakya Kongreleri

I. Dünya Savaşı sonunda Trakya'da işgaller karşısında daha etkili mücadele edebilmek maksadıyla 2 Kasım 1918'de *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti*, İstanbul'da kuruldu. *Cemiyetin kurucuları arasında Edirne Mebusu Faik (Kaltakkıran), Edirne Belediye Reisi Şevket, Avukat Şeref, tüccardan Kasım, İskeçeli Mestan Efe gibi önemli isimler vardı* [15, 14].

Trakya'da kongrelerin düzenleyicisi, adı geçen cemiyettir. Cemiyet, dördü Edirne'de biri de Lüleburgaz'da olmak üzere beş önemli kongre düzenlemiştir. Kongrelere sivil delegelerin yanı sıra Erzurum ve diğer kongrelerde rastlanmayan bir şekilde o sıralarda bölgede fiilî görev yapan *I. Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar'ın da katılması dikkat çekicidir* [16].

Gerçekleştirilen kongrelerde; Trakya'nın işgallere karşı savunulması kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar, Anadolu'da başlatılan Türk İstiklal Mücadelesi ile ortak hareket edileceğine dair işaretlerdi. Bu konuda Tevfik Bıyıklıoğlu şunları ifade etmektedir [15]:

Trakya'da işgaller karşısında daha etkili mücadele edebilmek maksadıyla 2 Kasım 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti, İstanbul'da kuruldu.

“Ankara’da Atatürk’ün Büyük Millet Meclisi’ni toplamaya çalıştığı sıralarda, Trakya Paşaeli Cemiyeti’nin ve Trakya mebuslarının himmet ve gayretiyle daha evvel Trakya’da, Lüleburgaz Kongresi’nin toplanması gerçekten büyük bir mana taşımakta idi. Bilhassa, bu kongrenin iç ve dış tecavüzlere karşı, Trakya’nın müdafaasına, ciddi olarak karar vermiş olması kongrenin ehemmiyetini bir kat daha artırmakta idi.

Trakyalılar, bu kongrede verdikleri kararlar Atatürk’ün açtığı Millî Mücadele’ye bağlılıklarını, kanaatimce, bundan daha açık bir surette gösteremezlerdi.”

Resim 11. 1. Lüleburgaz Kongresi Yürütme Kurulu

Trakya’da gerçekleştirilen bu kongreler işgalci kuvvetleri ziyadesiyle rahatsız etmiştir. İşgal kuvvetleri, İstanbul’un işgalinden sonra Trakya’da da kontrolü ele alabilmek için Yunanlıları teşvik etmiş ve 20 Temmuz 1920’de bölge işgal edilmiştir. *Bu süreçte I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey’in de esir düşmesiyle önemli dayanağını kaybeden Trakya Paşaeli Cemiyeti, hukuken ve fiilen faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır* [16].

Birçoğu birbirinden habersiz bir şekilde ortaya çıkan yerel direniş örgütleri, bölge insanının işgallere karşı direnmesi için önemli çağrılarda bulundu.

Batı Anadolu Kongreleri

Mondros Mütarekesi’nden sonra Batı Anadolu şehirlerinde de büyük hareketlenmeler ortaya çıkmakta gecikmedi. Birçoğu birbirinden habersiz bir şekilde ortaya çıkan yerel direniş örgütleri, bölge insanının işgallere karşı direnmesi için önemli çağrılarda bulundu. Böylece *Kuva-yı Milliye ruhunu buralarda ateşlediler.*

Yerel örgütlenmelerin başında 1 Aralık 1918’de kurulan *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti* vardır. Cemiyet, İzmir’in işgalinden önce 17-19 Mart tarihleri arasında Batı Anadolu şehirlerinden birçok delegenin katılmasıyla ilk kongresini topladı. Nurettin Paşa’nın da büyük destek verdiği kongre, *“İşgallere karşı gerekirse*

silahlı mücadele verilecektir.” kararını aldı. Ancak cemiyet, İzmir’in işgalinden sonra çalışmalarına son vermek zorunda kaldı [16].

İzmir’in işgali, Balıkesir ve ilçelerinde de büyük endişelerle karşılandı. Kısa sürede şehirde Redd-i İlhak Cemiyeti teşekkül ettirildi. Cemiyetin öncülüğünde Hacim Muhittin (Çarıklı)’nın başkanlığında I. Balıkesir Kongresi toplandı. (28 Haziran -12 Temmuz 1919). Kongre’nin toplanma maksadı da *“vatanın kurtuluşu”* olarak ilan edildi. *Ayrıca 26-30 Temmuz 1919’da II. Balıkesir Kongresi, 16-22 Eylül 1919’da III. Balıkesir Kongresi, 19-21 Kasım 1919’da da IV. Balıkesir Kongreleri toplandı* [16].

Balıkesir kongreleri, yerel endişeler taşımasına rağmen yaptığı faaliyetler sonucu halkı, Yunan işgallerine karşı direnmeye davet etmiştir. Ayrıca bölgede yaşanan karışıklıklara karşı bir düzen getirilmeye çalışılmıştır.

Balıkesir kongreleriyle yapılmak istenen çalışmaların bir benzerini de Nazilli’de görmekteyiz. 6-9 Ağustos 1919’da bu bölgede Kuva-yı Milliye’nin ihtiyaçlarını karşılamak ve birlik beraberlik içinde işgallere karşı koymak maksadıyla *Nazilli Heyet-i Milliyesi* tarafından bir kongre düzenlendi. Kongre, Aydın, Menteşe, Denizli, Isparta, Antalya ve Burdur’u kapsayacak çalışmalar yaptı. Kongre bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen Sabahattin Selek’in ifadesiyle *“görülüyor ki, Nazilli Kongresi de Balıkesir Kongresi gibi hükûmetten ümidini kesmemiş ve Hükûmet’in bazı teşebbüslerde bulunacağını sanmıştır”* [16].

Balıkesir kongreleri, yerel endişeler taşımasına rağmen yaptığı faaliyetler sonucu halkı, Yunan işgallerine karşı direnmeye davet etmiştir.

Resim 11. 2. Alaşehir Kongresi’ne Katılan Delegelerden Bazıları; Sarı Edip Efe, Refet Bey (Ortada), Çerkes Ethem (Solunda)

Batı Anadolu’da en dikkat çekici kongre, *Alaşehir Kongresi*’dir. Bölgede toplanan kongrelerin en kapsamlısıdır. Yerel direniş teşkilatları arasında iş birliğini sağlamak için 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanmıştır. Kongre başkanlığını *Balıkesir Delegesi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey* yapmıştır. Cephede ve cephe gerisinde yapılacak

işlerle ilgili kararlar alınmıştır. *Ayrıca Sivas Kongresi'ne delege gönderilmemesi, saltanat ve hilafete bağlılık konularında kararlar almıştır.* Ancak daha sonra ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak Sivas'a temsilci gönderilmiştir [16]. Batı Anadolu'da yapılan çalışmalar özetlenecek olursa;

- Batı Anadolu'daki işgaller karşısında alınacak tedbirler konuşulmuştur.
- Yerel amaçlar etrafında kararlar alınmıştır.
- Kuva-yı Milliye örgütlerinin kurulması hızlandırılmıştır.
- Yapılan çalışmalarla Batı Cephesi'nin kurulmasına ortam hazırlanmıştır.
- Kuva-yı Milliyeciler arasında iş birliği sağlamıştır.

Trabzon Kongreleri

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sözde Pontus Devleti'ne veya Büyük Ermenistan'a katılması çabalarının arttığı bir dönemde bölge insanının haklarını savunmak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalarak yaşamak arzusunu teşkilatlı bir şekilde sürdürmek maksadıyla *12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu.* Cemiyet, kısa sürede bütün bölgede de örgütlemesini gerçekleştirdi.

Cemiyet, kuruluş felsefesine uygun olarak ilk kongresini 23 Şubat 1919'da yaptı. Rize'den Mataracıza Mehmet, Tuzcuza Suleyman Tevfik, Gümüşhane'den Kadirbeyza Zeki, Giresun'dan Dr. Ali Naci, Ordu'dan Fatsalı İsmail Bey kongreye gelen delegelerden bazılarıydı. Kongrede Cemiyetin tüzüğü kabul edilmiş ve şu önemli kararlar alınmıştır [17, 18, 19];

Cemiyetin amaçlarını gerçekleştirebilmesine yardımcı olması için İstikbal Gazetesi çıkarılmış ve desteklenmiştir.

- Bölgede Müslümanların çoğunlukta olduğuna, Rum ve Ermenilerin ise çok az olduğuna dair çalışmalar yapmak,
- Cemiyetin amacına ulaşması için bir bütçe hazırlamak,
- Bölgenin gerçek durumunu anlatmak üzere İstanbul'a ve Paris'e heyetler göndermek,
- Cemiyetin amaçlarını gerçekleştirebilmesine yardımcı olması için İstikbal gazetesini çıkarmak ve desteklemek.

Bu süreçte XV. Kolordu Komutanlığına Kâzım Karabekir'in atanması ve 19 Nisan'da Trabzon'a gelmesi, millî teşkilatlanmaya yeni bir heyecan ve ruh getirdi. *Yapılan görüşmeler sonucu eldeki silah ve mühimmatın işgalci güçlere teslim edilmemesi kararı alındı.*

Bu görüşmelerden kısa bir süre sonra 15 Mayıs'ta İzmir'in işgali, Trabzon ve havalisinin de işgal edilebileceği endişesini artırdı. *Gümüşhane Delegatesi Zeki Kadirbeyoğlu'nun "Artık diplomasi ile sempati kazanmakla bu işlerin çözülemeyeceği kesin olarak belirlenmiştir."* demesi üzerine cemiyet, II. Kongresi'ni topladı. 28 Mayıs 1919'da toplanan II. Trabzon Kongresi ise şu önemli kararları aldı [17, 19]:

- İşgallere karşı gerekirse silahlı mücadeleye girilecektir.

- İşgallere karşı daha etkili olmak için bölgeden asker toplanmasına hız verilecektir.
- Bütün Doğu Anadolu vilayetleriyle toplanacak kongreye katılmak üzere delege seçimi yapılacaktır.

Alınan bu kararlar çerçevesinde çalışmalar başlatılmıştır. Cemiyet bu süreçte Erzurum'da toplanacak kongre çalışmalarına katılmış, Sivas Kongresi'nden sonra da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı'nda İngiltere, Almanya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yoğun bir mücadele alanı olan *Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum)*, savaş sonrasında da önemli olaylara sahne oldu. Dahası bu bölge için 1918 yılı sonlarında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında tam bir sinir harbi yaşandı. Batum Limanı üzerinden bütün bölgeye hâkim olmak isteyen İngilizler, bölgedeki Ermeni ve Gürcüleri kullanma yoluna gitti. Bu dönemde Azerbaycan'ın önemli bir kısmını elinde bulunduran Türk ordusunu ise Mondros Mütarekesi şartları gereğince bölgeden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yaptılar [20].

Bu olumsuz gelişmeler bölge Türklerini yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktaydı. Bunun farkında olan Türk halkı, işgallere karşı direnmeye hazırlanmaktaydı. Hatta Anadolu'da millî bir teşkilatlanmaya gidilmeden çok daha önce, *5 Kasım 1918'de Kars Millî İslam Şurası kuruldu* [21]. Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey başkanlığında kurulan bu şura, Türklerin işgallere karşı kurduğu ilk millî teşkilat olarak tarihe geçti [22].

Mondros Mütarekesi'nden beş gün sonra kurulan bu teşkilat, 15 Kasım ve 30 Kasım tarihlerinde ardı ardına Kars'da iki kongre topladı. *İkinci kongrede Cihangiroğlu İbrahim Bey Başkanlığında Kars Millî İslam Şurası Hükûmeti kuruldu*. Batum'dan Ahıska'ya kadar olan bölgede kurulan yerel yönetimler de bu hükûmete katıldı. Bölgedeki bu önemli yapılanmada Enver Paşa'nın yakın arkadaşları olan İttihatçıların büyük rolü vardı. Bilindiği gibi Enver Paşa, bir taraftan Turan hayallerini gerçekleştirmek, diğer taraftan da I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi hâlinde doğuda yeni bir mücadeleye başlamak amacıyla bölgeye yönelik çeşitli hazırlıklar yapmıştı. İşte bu hazırlıkların bir sonucu olarak, Ocak 1919'da Ardahan'da iki kongre de art arda yapıldı. Bu kongrelerin bir sonucu olarak bölgedeki bütün teşkilatları birleştirmek üzere Kars'ta üçüncü bir kongre daha yapıldı ve *17-18 Ocak 1919'da "Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti" kuruldu* [20, 21, 22].

Cihangiroğlu İbrahim Bey başkanlığında kurulan bu hükûmet, ay yıldızlı bir bayrağa, bir anayasaya ve hatta bir parlamentoya sahipti [36]. Ayrıca İngilizlerin kıskırttığı Ermenilere ve Gürcülere karşı silahlı mücadele için de küçük bir ordu

5 Kasım 1918'de Kars
Millî İslam Şurası
kuruldu

teşekkül ettirilmişti. Küçük bir devlet olarak teşkilatlanmış bu hükûmet, 27 Mart 1919'da kendisini demokratik bir cumhuriyet olarak ilan etti [23].

Batum'dan Nahcivan'a kadar bütün bölgeyi temsilen kurulan bu hükûmet, bir taraftan Kars'a gelmiş olan İngiliz temsilcileriyle siyasî temaslarda bulunurken, diğer taraftan İngilizlerin himayesindeki Ermeniler ve Gürcülerle silahlı mücadele yürütmekteydi. Aynı zamanda Erzurum'a gönderdiği temsilcileri vasıtasıyla Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele ile temaslarını sürdürüyordu [25, 23, 20, 3].

Hükûmet'in silahlı kuvvetleri, Gürcü ve Ermenilere karşı başarılı bir savunma gerçekleştirmişti. Lakin İngilizlerin bölgede böyle bir Türk hükûmetini barındırmayacakları da açıktı. Nitekim, Ermenileri de yanlarına alarak Kars şehrini işgal eden İngilizler, 13 Nisan 1919'da Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti'ni dağıttılar ve hükûmet üyelerini tutukladılar [20,3, 23].

Başta Cihangiroğlu İbrahim Bey olmak üzere tutuklanan 12 hükûmet üyesi önce İstanbul'a götürüldü ve buradaki milliyetçi aydınlar ile birlikte 28 Mayıs 1919'da *Malta'ya* sürgün edildi. Bu sürgün yaklaşık bir yıl devam etti. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan millî hareketin başarısı karşısında İngilizler, Malta'daki Türk aydınlarını serbest bırakınca, sürgün hayatı sona ermiş oldu. Böylece işgaller karşısında ilk direniş hareketini başlatan vatanperver aydınlar hürriyetlerine kavuşmuşlardı. *Daha sonra TBMM'nin Doğu Harekatı kararıyla Kâzım Karabekir Paşa'nın komutasındaki Türk ordusu da 30 Ekim 1920'de Kars ve civarını işgalden kurtararak anavatanla birleşmesini sağladı.*

Ardahan Kongreleri

İngilizlerin, Mondros Mütarekesi'ne dayanarak, Batum bölgesini işgali Bülent Tanör'ün öncü ve artçı dediği millî teşkilatlanmaların Elviye-i Selâse Bölgesinde (Kars, Ardahan, Batum) hızlanmasını sağlamıştır. Bu maksada dönük çalışmalardan biri de Ardahan'da gerçekleştirilmiştir.

I. Ardahan Kongresi'nin *toplanmasında öncülüğü o sıralarda Ardahan'da bulunan III. Kafkas Tümen Komutanı Halid Paşa ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın önemli isimleri arasında sayılan; Ebulhindili Köseoğlu Cafer, Dr. Fuat Sabit, Dr. Hakkı Cenap, Dr. Abidin, Filibeli Hilmi, Baytar Kaymakam Arif ve Ardahan Kaymakamı Hamşioğlu Rasim Beyler yapmıştır.* 3-5 Ocak 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen kongrede şu önemli kararlar alındı [17, 20, 4, 3]:

- Ülke şartları ne olursa olsun Mondros Mütarekesi'ni uygulamamak için her türlü tedbir alınacaktır.
- Eldeki mevcut silahlar teslim edilmeyecektir.
- Başta Elviye-i Selâse olmak üzere bütün ülkenin kurtuluşu için birlik beraberlik içinde çalışılacaktır.
- Bölgede diğer millî teşkilatların da katılacağı büyük bir kongre daha toplanacaktır.

Ermenileri de yanlarına alarak Kars şehrini işgal eden İngilizler, 13 Nisan 1919'da Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti'ni dağıttılar.

I. Ardahan Kongresi'nin kararları doğrultusunda 7-9 Ocak 1919 tarihleri arasında II. Ardahan Kongresi toplandı. Bu kongrenin de reisliğini Halid Paşa yaptı.

Ancak bu kongreye Elviye-i Selâse'de mevcut hemen hemen bütün millî teşkilat temsilcileri katıldı. Bunlar arasında; Kars'tan Millî Şûrâ Hükûmeti Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey, Oltu'dan Yusuf Ziya Bey, Şakiroğlu Ahmet Bey, Mehmet Ramiz Bey, Hamşioğlu Rüstem Bey, Ahıska'dan Atabekoğlu Osman Server Bey, Ahılkelek'ten Mehmet Ali Bey, Afzal Bey, Çıldır'dan Dr. Esad Bey, Kağızman'dan Ali Rıza Bey, Şüregel'den Akbabalı Hacıabbasoğlu Kerbalayı Mehmet Bey bulunmaktaydı.

I. Ardahan Kongresi'nde alınan kararlar kabul edilmiş, bunlara ilaveten de şu kararlar alınmıştır:

- Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi'ni kurmak için Elviye-i Selâse'de mevcut şuralardan delege seçilerek, Kars'ta toplanacak kongreye katılımları sağlanacaktır.
- Bölgede güçlü bir askerî teşkilatlanma gerçekleştirilecektir.
- Bölgede mevcut basım-yayım araçlarından istifade edilerek ülke içerisinde ve dışarısında halkın hakları savunulacaktır.
- Mevcut silahlar teslim edilmeyecek, Halid Paşa kumandasında askerî örgütlenme gerçekleştirilecektir.

Görüldüğü gibi I. ve II. Ardahan kongreleri, İngilizlerin bölgedeki politikalarına karşı millî örgütlenmelere hız verilmesini ve Ermeni-İngiliz oyunlarını bertaraf etmek için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak için önemli bir adım olmuştur.

Oltu Şûrâ Hükûmeti ve Faaliyetleri

93 Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle taraflar önce Ayastefanos Antlaşması'nı kısa bir süre sonra da *Berlin Antlaşması'nı* imzaladı. Osmanlı Devleti, bu gelişmeler sonucunda 212.450 km² bir arazisini ve 5,5 milyon nüfusuyla beraber Elviye-i Selâse (Kars-Ardahan-Batum)'yi Ruslara bırakmak zorunda kaldı [26]. Dolayısıyla Oltu Bölgesi de bu antlaşmayla, Rusya'ya terk edilmiş oldu. Rusların Oltu'da kurdukları idare, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar sürdü.

Çarlık idaresi altında geçen 36 yılda Oltu halkı, Ruslara karşı ciddi bir direniş gösteremedi. Ancak Oltu halkı I. Dünya Savaşı başlayınca Artvin ve Yusufeli taraflarından harekete geçen *Teşkilât-ı Mahsusa* müfrezelerine yardımlar ederek Ruslara karşı savaşılmaya başladı. Ancak bu durum çok sürmedi. Osmanlı Devleti'nin Sarıkamış ve Kanal cephelerinde ağır yenilgiler almaları neticesinde Rus ordusu inisiyatif ele geçirerek, 12 Ocak 1915'te Oltu bölgesini yeniden işgal etti [27]. *İşgal sırasında yaşanan zulüm ve katliamlar karşısında perişan olan ahaliye, bu zor günlerinde muhtaç oldukları yardım elini uzatan yegâne sivil örgüt ise Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi oldu.*

Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesinin çalışmaları, 1917 yılından itibaren yeni bir oluşumun doğmasına sebep oldu. Nisan 1917'de Cemiyetin Kars bölgesi temsilcileri

Oltu halkının bu zor günlerinde muhtaç oldukları yardım elini uzatan yegâne sivil örgüt ise Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi oldu.

olan Karaşarlı Rıza ve Yusuf Kenan Beylerin çabalarıyla Kars'ta *“Gizli İslam Komitesi”* kuruldu. Bu komite, Cemiyet adına örgütlenmeyi sürdürdü. Cemiyet, bu süreçte teşkilatlanmak için Oltu'ya da Dr. Esat (Okta) Bey'i görevlendirdi. Dr. Esad Bey'in Oltu'ya gelmesiyle birlikte çalışmalar daha bilinçli bir şekil almaya başladı. Cemiyet, bir müddet sonra İsmail Nazaralıoğlu Bey'i de bu işle görevlendirdi. İsmail Bey'in çabaları sonucunda da *Oltu Gizli İslam Komitesi* kuruldu [28, 20].

Bölgede bu çabalar devam ederken, Sovyet Rusya ile İttifak Devletleri arasında barış müzakereleri sonucunda, 3 Mart 1918'de Brest-Litowsk Antlaşması imzalandı. Bu barış antlaşmasına göre (4. maddesi); 1878'de Rusya'ya verilen Elviye-i Selase ve Oltu'nun geleceği, bölgede yapılacak plebisit (referandum) sonucuna göre tayin edilecekti [29].

Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Elviye-i Selâse ve Oltu bölgesinde yaşanan sevinç uzun sürmedi. Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu tarih, aslında sonun başlangıcıydı. Mütarekenin 11. maddesi gereğince Elviye-i Selâse ve Oltu yeniden işgal ediliyor ve buraların Ermenilere verilmesi için İngiltere yoğun çabalar içine giriyordu.

Oltu İslam Komitesi, 25 Mart 1918'de Türk ordusunun Oltu'ya girmesiyle bütün yetki ve görevlerini Türk ordusuna devretmiş ve kendisini feshetmişti. Ancak 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi gereğince Oltu'nun sınır dışında kalması karşısında eski İslam Komitesi, *Mutasarrıf Yusuf Ziya Bey tarafından “İslam Terakki Komitesi” adıyla yeniden teşkilatlandırılmış ve bölgede insiyatifi ele almış, 25 Mayıs 1919 tarihinde, Yusuf Ziya Bey'in başkanlığında Oltu Şûrâ Hükûmeti kurulmuştu* [20, 30, 31, 32, 33, 27, 24].

Oltu'da vuku bulan bu gelişmeleri Prof. Dr. Bülent Tanör *“Artçı Şûrâ Hükûmeti”* olarak tanımlayarak, hükûmet hakkında şu tespitlerde bulunuyor: *“Oltu'daki yönetim modelinin özgünlüğü, bir fırka (parti) önderliğine dayalı oluşudur. Bu Anadolu ve Trakya'daki öbür kongre ve şûrâ tipi örgütlenme ve iktidarlaşma (ya da hükûmetleşme) olaylarında rastlanmayan bir durumdur. Ancak buradaki “fırka” olayı da tıpkı “müdafaa-i hukuk” adlı ve cemiyet tipi örgütlenmelerde görüldüğü gibi, bölgenin bütün Müslüman ve Türklerini doğal üyesi sayan bir yapı olup klasik “siyasal parti” modelinden farklıdır”* [24].

Bu gelişmelere paralel bir şekilde Oltu'da Hükûmeti idare eden Oltu İslam Terakki Komitesi, yaptığı çağrıyla 21 Şubat 1920'de büyük kongresini toplayarak, adını *Oltu İslam Terakki Fırkası* olarak değiştirdi. Fırkanın resmî mührü bir hilal ve yıldız olarak tespit edildi, hilal içerisinde de Oltu İslam Terakki Fırkası ibaresi yazılıydı [24].

Bu kongreden kısa bir süre sonra Oltu'nun Osmanlı Devleti'ne iltihakı için zamanın geldiği düşünülerek, Oltu sancağından Tahirbeyzâde Yasin Bey'e vekâletname verilmiş, Meclis-i Mebusan'ına da Hamşizade Rüstem ve Tahirbeyzâde

Fırkanın resmî mührü bir hilal ve yıldız olarak tespit edildi, hilal içerisinde de Oltu İslam Terakki Fırkası ibaresi yazılıydı.

Yasin beyler mebus seçilmişti. Ancak bu mebuslar Meclis-i Mebusan'ın Misak-ı Millî kararından sonra kapatılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına uyarak TBMM'ye katılmak üzere Erzurum mebuslarıyla birlikte Ankara'ya gittiler [30].

Resim 11. 3. I. TBMM'de Oltu Mebusu Yasin Haşimoğlu

17 Mayıs 1920 tarihli TBMM ilk celsesinde Oltu mebusluklarına Yasin ve Rüstem beylerin seçildiğine dair *Oltu Şûrâ Hükûmeti*'nin tezkeresi ve intihapnameleri kabul edildi. Yine TBMM'nin aynı oturumda Erzurum Mebusu Necati Bey de Oltu Şûrâ Hükûmeti Reisi Yusuf Ziya Bey'in Meclis tarafından mutasarrıf olarak tayinini teklif eder ve bu teklif kabul olunur [30, 31, 27]. *Böylece 42 yıllık esaret, Oltu Şûrâ Hükûmeti'nin fiilen, hukuken TBMM Hükûmeti ve devletine katılmasıyla son bulmuş oldu.*

42 yıllık esaret, Oltu Şûrâ Hükûmeti'nin fiilen, hukuken TBMM Hükûmeti ve devletine katılmasıyla son bulmuş oldu

Örnek

- Bolşevik Rusya'da var olan şûra tipi örgütlenmelerinin Elviye-i Selase'de de örneklerini görmek mümkündür. Bunlara örnek vermek gerekirse; Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti, Oltu Şûrâ Hükûmeti, Ahıska, Kağızman şûrâları gibi.

Bireysel Etkinlik

- Şûra tipi örgütlenme ne demek araştırınız
- Elviye-i Selase Erzurum Kongresi ilişkileri hakkında bir araştırma yapınız
- Erzurum Kongresi'nin yapıldığı bina hakkında bilgi toplayınız.

Özet

• ERZURUM KONGRESİ VE ALINAN KARARLAR (23 TEMMUZ-7 AĞUSTOS 1919)

- Vilayet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuştu. Cemiyetin amacı; Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesine çeşitli yollarla engel olmak olarak ifade edilmişti. Cemiyeti, ilk şubelerini de 10 Mart 1919'da Erzurum'da açmıştı.
- Cemiyet, ilk olarak bir vilayet kongresini topladı. Erzurum'a bağlı sancak ve kazalardan teşkilatlanmasını tamamladı. Erzurum'da bu çalışmalar olurken, 19 Mayıs 1919'da IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa da 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldikten sonra çalışmalara katılmıştır
- Erzurum Kongresi'nin Önemi ve Özellikleri:
- Toplanma şekli yerel olmasına rağmen aldığı kararlar bütün ülkeye şamildir ve millîdir.
- Millî egemenliğe dayalı yeni bir devletin kurulacağını işaretleri verilmiştir.
- Kongrede ilk defa millî sınırlardan bahsedilmiştir.
- Heyet-i Temsiliye teşekkül ettirilmiştir.
- İlk defa azınlıklara ayrıcalık verilemeyeceği ifade edilmiştir.
- Ermeni ve Rum taleplerine karşı, yol haritası belirlenmiştir.
- İlk defa geçici bir hükûmetin kurulmasından bahsedilmiştir.
- Kongrenin toplanmasını sağlayan cemiyetler Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir.
- Sivas Kongresi ve Misak-ı Millî kararlarının alt yapısı hazırlanmıştır.
- Kongreye Mustafa Kemal Paşa sivil olarak katılmıştır.

• ANADOLU'DAKİ DİĞER YEREL KONGRELER

• Trakya Kongreleri

- I. Dünya Savaşı sonunda Trakya'da işgaller karşısında daha etkili mücadele edebilmek maksadıyla İstanbul'da 2 Kasım 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti, kuruldu. Trakya'da kongrelerin düzenleyicisi, adı geçen cemiyettir. Cemiyet, dördü Edirne'de biri de Lüleburgaz'da olmak üzere beş önemli kongre düzenlemiştir. İşgal kuvvetleri, İstanbul'un işgalinden sonra Trakya'da da kontrolü ele alabilmek için Yunanlıları teşvik etmiş ve 20 Temmuz 1920'de bölge işgal edilmiştir.

• Batı Anadolu Kongreleri

- Mondros Mütarekesi'nden sonra Batı Anadolu şehirlerinde de büyük hareketlenmeler ortaya çıkmakta gecikmedi. Birçoğu birbirinden habersiz bir şekilde ortaya çıkan yerel direniş örgütleri, bölge insanının işgallere karşı direnmesi için önemli çağrılarda bulundu. Cemiyet, İzmir'in işgalinden önce 17-19 Mart tarihleri arasında Batı Anadolu şehirlerinden birçok delegenin katılmasıyla ilk kongresini topladı.
- Batı Anadolu'da en dikkat çekici kongre, Alaşehir Kongresi'dir. Bölgede toplanan kongrelerin en kapsamlısıdır. Kongre başkanlığını Balıkesir Delegeesi Hacı Muhittin (Çarıklı) Bey yapmıştır. Cephede ve cephe gerisinde yapılacak işlerle ilgili kararlar alınmıştır.

Özet (devamı)

- Batı Anadolu’da yapılan çalışmalar özetlenecek olursa;
- Batı Anadolu’daki işgaller karşısında alınacak tedbirler konuşulmuştur.
- Yerel amaçlar etrafında kararlar alınmıştır.
- Kuva-yı Miliye örgütlerinin kurulması hızlandırılmıştır.
- Yapılan çalışmalar Batı Cephesi’nin kurulmasına ortam hazırlanmıştır.
- Kuva-yı Milliyeciler arasında iş birliği sağlamıştır.
- **Trabzon Kongreleri**
- Cemiyet, kuruluş felsefesine uygun ilk kongresini 23 Şubat 1919’da yaptı. Rize’den Mataracıza Mehmet, Tuzcuza Suleyman Tevfik, Gümüşhane’den Kadirbeyza Zeki, Giresun’dan Dr. Ali Naci, Ordu’dan Fatsalı İsmail Bey kongreye gelen delegelerden bazılarıydı. Kongrede cemiyetin tüzüğü kabul edilmiş ve şu önemli kararlar alınmıştır;
- Bölgede Müslümanların çoğunlukta olduğuna, Rum ve Ermenilerin ise çok az olduğuna dair çalışmalar yapmak,
- Cemiyetin amacına ulaşması için bir bütçe hazırlamak,
- Bölgenin gerçek durumunu anlatmak üzere İstanbul’a ve Paris’e heyetler göndermek,
- Cemiyetin amaçlarını gerçekleştirebilmesine yardımcı olması için İstikbal gazetesini çıkarmak ve desteklemek.
- Cemiyet, 28 Mayıs 1919’da II. Kongresi’ni topladı. Cemiyet bu süreçte Erzurum’da toplanacak kongre çalışmalarına katılmış, Sivas Kongresi’nden sonra da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür.
- **Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri**
- Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum), savaş sonrasında da önemli olaylara sahne oldu. Batum Limanı üzerinden bütün bölgeye hâkim olmak isteyen İngilizler, bölgedeki Ermeni ve Gürcüleri kullanma yoluna gittiler.
- İngilizlerin bu faaliyetleri ve Mondros Mütarekesi’nden sonra Osmanlı ordusunun geri çekilmesi üzerine bölge halkı çeşitli kongreler topladı ve örgütlenmelere gitti. Ocak 1919’da Ardahan’da iki kongre art arda yapıldı. Bu kongrelerin bir sonucu olarak bölgedeki bütün teşkilatları birleştirmek üzere Kars’ta üçüncü bir kongre daha yapıldı ve 17-18 Ocak 1919’da “Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti” kuruldu. İngilizler 13 Nisan 1919’da Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti’ni dağıttılar ve hükûmet üyelerini tutukladılar.
- **Ardahan Kongreleri**
- Batum’un işgali Bülent Tanör’ün öncü ve artçı dediği millî teşkilatlanmaların Elviye-i Selâse Bölgesi’nde (Kars, Ardahan, Batum) hızlanmasını sağlamıştır. Bu maksada dönük çalışmalardan biri de Ardahan’da gerçekleştirilmiştir.
- I. ve II. Ardahan kongreleri, İngilizlerin bölgedeki politikalarına karşı millî örgütlenmelere hız verilmesini ve Ermeni-İngiliz oyunlarını bertaraf etmek için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak için önemli bir adım olmuştur.
- **Oltu Şûrâ Hükûmeti ve Faaliyetleri**
- 25 Mayıs 1919 tarihinde, Yusuf Ziya Bey’in başkanlığında Oltu Şûrâ Hükûmeti kurulmuştu. 17 Mayıs 1920 tarihli TBMM ilk celsesinde Oltu mebusluklarına Yasin ve Rüstem beylerin seçildiğine dair Oltu Şûrâ Hükûmeti’nin tezkeresi ve intihapnameleri kabul edildi. Yine TBMM aynı oturumda Erzurum Mebusu Necati Bey de Oltu Şûrâ Hükûmeti Reisi Yusuf Ziya Bey’in Meclis tarafından mutasarrıf olarak tayinini teklif eder ve bu teklif kabul olunur.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. “Kuva-yı milliye’yi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır” hükmü ilk olarak aşağıdakilerden hangisinde yer almıştır?
 - a) Amasya Genelgesi
 - b) Misak-ı Millî Kararları
 - c) Erzurum Kongresi
 - d) Havza Genelgesi
 - e) Sivas Kongresi
2. Batı Anadolu’da kurulan direnme örgütlerine genel olarak ne ad verilmiştir?
 - a) İttihat ve Terakki Cemiyeti
 - b) Felah-ı Vatan
 - c) Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti
 - d) Redd-i İlhak Cemiyeti
 - e) Tealî-i İslam Cemiyeti
3. Aşağıdakilerden hangisi, Erzurum Kongresi’nin kararlarından biri değildir?
 - a) Doğu Anadolu illerindeki direniş hareketlerinin yönlendirilmesi
 - b) Milis güçler yerine ulusal ordu kurulması
 - c) Mandacılığın reddedilmesi
 - d) Vatanın bölünmez bir bütün olduğu
 - e) Azınlıklara, siyasî ve sosyal dengeyi bozacak ayrıcalıkların verilmesine karşı çıkılması
4. Aşağıdakilerden hangisi Batı Anadolu’da yapılan kongrelerden biridir?
 - a) Ardahan Kongresi
 - b) Pozantı Kongresi
 - c) Alaşehir Kongresi
 - d) Antalya Kongresi
 - e) İzmit Kongresi
5. Erzurum Kongresi sonunda ortaya çıkan temel görüş aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Mebuslar Meclisi’nin toplanmasını engellemek
 - b) Ulusal egemenliği şartsız olarak gerçekleştirmek
 - c) Azınlık çıkarlarını desteklemek
 - d) İstanbul Hükûmeti’ne yardımcı olmak
 - e) Kapitülasyonları kaldırmak

6. Mustafa Kemal Paşa, hem Erzurum Kongresi'nde hem de Sivas Kongresi'nde Mebusan Meclisi'nin derhâl toplanması sağlanacaktır kararını aldirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararla ulaşmak istediği amaç aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Manda yönetimini reddetmek
 - b) İstanbul Hükûmeti'ne bağlı olmadığını göstermek
 - c) Millî iradeyi etkin kılmak
 - d) Cumhuriyeti ilan etmek
 - e) Padişah'ın yardımını almak
7. Anadolu'nun işgallerden kurtarılması için Batı Anadolu vilayetlerinde gerçekleştirilen kongrelerde aşağıdakilerden hangisi amaçlanmamıştır?
 - a) Batı Anadolu'daki işgaller karşısında alınacak tedbirler kararlaştırmak
 - b) Yerel amaçlar etrafında kararlar almak
 - c) Kuva-yı Miliye örgütlerinin kurulması hızlandırmak
 - d) Batı Anadolu'da halk mücadeleye hazırlamak
 - e) Bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulması engellenmek
8. Batı Anadolu'da, Yunan ilerleyişini durdurmak amacıyla silahlı birlikler kurmak suretiyle faaliyet gösteren cemiyet aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Trakya Paşaeli Cemiyeti
 - b) Millî Kongre Cemiyeti
 - c) Vilayat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
 - d) Hareket-i Milliye Cemiyeti
 - e) Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti
9. Heyet-i Temsiliye ilk kez hangi kongrenin sonucunda teşekkül etmiştir?
 - a) Sivas Kongresi
 - b) Erzurum Kongresi
 - c) Balıkesir Kongresi
 - d) Alaşehir Kongresi
 - e) Amasya Görüşmeleri
10. Aşağıdakilerden hangisi Elviye-i Selase Bölgesi'nde kurulmuş siyâsî bir oluşumdur?
 - a) Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti
 - b) TBMM'nin açılması
 - c) Batı Trakya Türk Devleti
 - d) Pontus Rum Devleti
 - e) Vatan Cephesi

Cevap Anahtarı

1.c, 2.d, 3.b, 4.c, 5.b, 6.c, 7.e, 8.a, 9.b, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Selvi, H. (2000). Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923). Ankara. (1983).
- [2] Dursunoğlu, C. (1946). Milli Mücadele’de Erzurum, Ankara.
- [3] Karabekir, K. (1993). İstiklâl Harbimiz (Cilt 1). (Haz. Faruk Özergin). İstanbul.
- [4] Goloğlu, M. (1968). Erzurum Kongresi. Ankara.
- [5] Kansu, M. M. (1988). Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber (3. Baskı, Cilt 1). Ankara.
- [6] Atatürk, K. (2009). Nutuk (1919-1927). (Haz. Zeynep Korkmaz). Ankara.
- [7] Konukçu, E. (1999). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum. Erzurum.
- [8] Gökbılgin, T. (1959). Milli Mücadele Başlarken (Cilt 1-2). Ankara.
- [9] Çil, Y. (2005). Erzurum Kongresi’ne Katılan Delegeler. Ankara.
- [10] Selek, S. (1970). Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, I. İstanbul.
- [11] Akbulut, D. A. (1990). Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,1.
- [12] Kırzioğlu, F. (1993). Bütünüyle Erzurum Kongresi. Ankara.
- [13] Kınross, L. (1980). Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu- (7. Baskı). (çev.) Ayhan Sezel. İstanbul.
- [14] Akandere, O.-Semiz, Y. (2007). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Konya
- [15] Bıyıklıoğlu, T. (1987). Trakya’da Milli Mücadele (Cilt 1). Ankara.
- [16]. Turan, Ş. (1991). Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe (c.1). Ankara.
- [17] Anadolu ve Rumeli’de Gerekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler, Kongre Kentleri (1993). Bibliyografyası (Cilt 1-2). Ankara.
- [18] Goloğlu, M. (1981). Milli Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa. Trabzon.
- [19] Çağlar, G. (2002). Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-I Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin İlişkileri. Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat sempozyumu (3-5 Mayıs 2001) c.1. Trabzon.
- [20] Dayı, E. (1997). Elviye-i Selâse’de Milli Teşkilatlanma (Kars, Ardahan, Batum). Erzurum.
- [21] Erdoğan, F. (1998). Türk Ellerin Hatıralarım. Ankara.
- [22] Kırzioğlu, M.F. (1960). Milli Mücadelede Kars. İstanbul.

- [23] Gökdemir, A. E. (1989). Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet. Ankara.
- [24] Tanör, B. (1992). Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları, 81918-1920). İstanbul.
- [25] Dayı, S.E. (1997). Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi, Erzurum
- [26] (1990) Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi.c.12. İstanbul
- [27] Kiliç, S. (1998). İşgalten Kurtuluşa Oltu (1878-1920), Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu (1-3 Temmuz 1998), Erzurum.
- [28] Aslan, B. (2000). I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardaş Kömeği (Yardımları) ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi. Ankara.
- [29] Eyyüpoğlu, İ. (2003). Elviye-i Selase’de İdari Teşkilatlanma (1918-1921), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [30] Aydoğan, E. (1998). Milli Mücadele ve Yasin Haşimoğlu. Geçmişten Günümüze Oltu ve Çevresi Sempozyumu, 3 Temmuz 1998, Erzurum.
- [31] Aydoğan, E. (Haz). (2005). Oltu Şûrâ Hükümeti’nin Ermeni Mücadelesi ve Yasin Haşimoğlu’nun Hatıraları. Erzurum.
- [32] Haşimoğlu, M. (1959). Bakû İslam Cemiyet-i Hayriyesi ve Oltu Milli İslam Komitesi. Tarih Yolunda Erzurum. 4 Aralık.
- [33] Haşimoğlu, M. (1960). Oltu’nun Kurtuluşu. Tarih Yolunda Erzurum, 5-6 Mart-Haziran.
- [34] Köycü, H. (1951). Oltu Milli İslam Komitesi, Kars İslam Milli Şurası, Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti, Şenkaya 15 Ocak.
- [35] Önal, S. (1968). Oltu’lu Yusuf Ziya Bey. Türk kültürü, 70/ VI Ağustos. Önal, S. (1968). Milli Mücadele’de Oltu. Ankara.
- [36] Küçükkuşurlu, M. (2000). Cihangiroğlu İbrahim Bey (Y.Y.L.T). Erzurum.
- [37] İstiklal Savaşı Gazetesi (Haz. Ömer Sami COŞAR). 3 Haziran.
- [38] Cebesoy, A. F. (1953). Milli Mücadele Hatıraları. İstanbul.
- [39] Baykal, B.S. (1969). Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.